4.6. O categorie largă de glose se îngrijeşte de explicarea termenilor care, în mod previzibil, din diferite motive, nu sînt cunoscuţi publicului român. De regulă, precizările sînt întregitoare în ceea ce priveşte cunoştinţele cititorului, iar la nivelul limbii se creează astfel posibilitatea îmbogăţirii inventarului lexical prin neologisme.

4.6.1. Astfel apar: „sinagoga carea să chiamă a *livertinilor*" g. *Livertinii era carii îi făcea, den slugi, slobodaşi* (NTB, FA, 6, 9); *jălearii* g. *Zicu-să carii veniia den păgîni, de să făcea jidovi, şi toate ţeremoniile lui Moisi le lua sus* (NTB, FA, 2, 10)[1]; „duh *pitliv*" g. *Pitliv iaste porecla lui Apolo, carele era dumnezeul păgînilor, carele da răspunsu celora ce-l cerea, carele era şi într-această fetişoară* (NTB, FA, 16, 16); *ga*[n]*grena* g. *Gangrena iaste boală ce mănîncă carnea omului* (NTB, *2Tim*., 2, 17); „Şi fu tatăl lu Poplie cuprindu de friguri şi de *vintre* zăcînd" g. *Cînd face omul sînge, unii zic inima cea rea, aceii boale* (NTB, FA, 28, 8); „şireag, carea să chiema a *Italii* g. *Carii să chiamă acum oloşi* (NTB, FA, 10, 1); „venim la un loc ce-l chiamă *Vad*" g. *Era loc de-a lega corabiia. Greceaşte îl chima acel loc, Pulcru* (NTB, FA, 27, 8) („qui vocatur Boniportus"; τινὰ καλούμενον Καλοὺς λιμένας); *ostrac* g. *Ostracele-s găocile de ou şi hîrburile şi vase mari de lut ca albiile şi scoice* (VS, sept., 3), glosă care trebuie considerată avîndu-se în vedere evoluţia respectivului termen în vremea lui Dosoftei, precum şi accepţiunile şi extensiunea la care, în aceeaşi vreme şi în anumite medii, termenul ajunsese; „siropitatel, adecă hrănitoriu săracilor, orfanotrof" (VS, iul., 4); *ilectrul* g. *bruştin, chihribar* (VS, oct., 1)[2]; *aselghiia* g. *curviia* (VS, oct., 8) (este vorba despre o prostituată care se pocăieşte şi devine sfîntă prin faptele şi gîndurile sale); *sinagoghiile* g. Pre unde sînt strînşi, de ascult cuvîntul lui Dumnedzău (NTB, Mc., 13, 9); *shesiin* g. *asămănarea sau cuviinţa* (VS, oct., 10); „nuci mînca ce le dzîc *ishas*" g. *smochine uscate* (VS, febr., 15); „carte scrisă cu trei *selide*" g. *foi*, **селис**, liber, *paghina* (VS, oct., 15); *epitimie* g. *certare* (VS, oct., 15); „şi alte de suflet folosîtoare *poiimate* şi verşuri" g. *tvorenii* (VS, dec., 4) (împrumut din greacă, explicat printr-un corespondent slavon); „foarte de *poldză*" g. *folos* (VS, nov., 23); *văzdrăjaniei* g. *continînţei* (VS, dec., 10); *cavza* g. *vina* (VS, dec., 13); „*trăchearііle*, adecă lumina făcliei carea iaste la dînsul, închipuiaşte darul arhieresc carele-l dă pre la creştini, la preoţi, la mireani" g. „*sveaşnicul*, iar [t]rechiria închipuiaşte sfînta troiţă" (LEGI Munt., 104). „Chitreanul, căce-i iaste mai mare scaunul, poartă polistavrion, şi poartă la mantie rîure ca şi mitropoliţii. Aşijderea şi arhiepiscopul Damalului" (LEGI Munt., 366); „de rudă împărătească, de străluminaţîi Martinachii, fiică diind lui Constantin de pre mesereaie *illustrius*" g. *luminat* (VS, dec., 16); „rudă mare şi *lustrată*" g. *luminată* (VS, dec., 29); „fu scos naintea *senatului*" g. *boierilor celor de divan* (VS, ian., 21); „era *comes* de boierie" g. *comes – voievod* (VS, apr., 23); „era bolnav de idropică, apă supt *piiale*" g. *îmflătură* (VS, dec., 13); *sinagoga* g. *Unde să strîngea jidovii, să auză cuvîntul lui Dumnedzeu. Noi zicem beseareca* (NTB, *Mt*., 4, 23); *iotă* g. *Sau certă, sau o slovă, carea-i mai mică* (NTB., *Mt*., 5, 18); *raha* g. *Ce să zice: Tu, om fără minte* (NTB, *Mt*., 5, 22) (lat. *raca*, gr. ῥακα)[3]; *publicanii* g. *Ce era atuncii vameşii* (NTB, *Mt*., 5, 46); „Irod *tetrarha* biruitoriu" g. *Al patru biruitoriu de lume* (NTB, *Mt*., 14, 1)[4]; *satir* g. *Ban sau aspru* (NTB, *Mt*., 17, 27); *denar* g. *Denariul face zeace*

[1] Glosa aceasta pare inspirată de o traducere maghiară a Bibliei.

[2] Tipăritura prezintă forma **иλєктрѹлъ**. Plecînd de la faptul că *iaectrul* ar fi un hapax legomenon inexplicabil, cercetînd, apoi, precizarea oferită de glosă, credem că trebuie avută în vedere uşurinţa cu care culegătorul putea confunda slova **ѧ** cu slova **ѧ**. În plus, nu se poate trece peste aceea că Dosoftei este unul dintre puţinii care reuşesc să respecte cu stricteţe regulile ortografice ale vremii. Pe acest fond, ar fi mai greu de explicat cărui fapt i se datorează prezenţa, înainte de slova vocală **ѧ**, a slovei **и** şi nu a slovei **і**. Culegătorul, aşadar, a cules **и**, care preceda o slovă consoană, apoi, rutinat sau dimpotrivă, dintr-o greşeală de ordin vizual sau tactil, în loc de **ѧ** a cules **ѧ**.

[3] Termenul ebraic sau aramaic (< *rêqā* ori *rêqâ*), des utilizat în literatura rabinică, poate fi echivalat prin 'cap sec, nebun'.

[4] În textele secolului al XVI-lea apare „Irod A-patra-parte despunetoriul" (CB FA, 13, 1); „Irod Al patrul deregătoriu" (CP) redînd vsl. **иродъ четврьтовластны**. În textele lat. şi gr. apare *Herodes tetrarcha*, respectiv Ἡρῴδης ὁ τεταράρχης. După cum se observă din forma grecească, acesta este un cuvînt compus, cu sensul 'guvernator al uneia din patru provincii', sau 'conducător, împreună cu alţi trei'. O traducere a textului grecesc sau latinesc ar fi avut doar două soluţii: împrumutul sau calcul explicativ, care apare în CB şi CP. În textul NTB, însă, *tetrarha* (formă ce pare să fie generată de un text latin), este urmat de *biruitoriu*. Ideea unei duble glosări (apoziţie orientativă în text şi glosă explicativă marginală) ar fi forţată în acest caz. Probabil că explicaţia reală este aceea că traducătorul, precum în alte situaţii, pe lîngă textele latinesc şi grecesc, a consultat sporadic şi un text slavon. Traducerea latină, care conţine un împrumut, a putut furniza NTB forma, dar nu avea cum să ofere sugestia şi nici soluţia *biruitoriu*. Textul grecesc nu putea nicicum oferi mai mult decît cel latinesc întrucît cuvîntul în discuţie era unul grecesc şi foarte probabil că, în greacă, nici nu mai era simţit ca fiind compus. Irod este identificat simplu, printr-o singură formă. Traducerea slavă, însă, deşi calchiază fidel forma grecească, dobîndeşte o formă nouă, cu referire la o realitate exotică, ambele avînd nevoie de explicaţii sau măcar de o privire atentă. Numai consultarea unei versiuni slave putea oferi soluţia de a nota în text cea mai importantă trăsătură de conţinut a cuvîntului, chiar dacă astfel apare un semipleonasm. Chiar dacă glosele

BDD-B2-22 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 19:46:16 UTC)

bani (NTB, *Mt*., 20, 2); *în corvan* g. *În vistiariia besearicii* (NTB, *Mt*., 27, 6) (*corbonam*, τὸν κορβανᾶν); *gazofilachiia* g. *Vistiiarul besearicii* (NTB, *Lc*., 21, 1) (*gazophylacium*; τὸ γαζοφυλάκιον)[5]; *Ravvi* g. *Învăţătoare* (NTB, *Mc*., 9, 5) (*Rabbi*, ῥαββεί); „Avva! Părinte! (CP, 245, 20); „Avva! Tatăle!" (AI, 2, 16), aici redînd **аввѣ wтцѣ**, în gr. αββα ὁ πατήρ, în ambele cazuri (*Romani*, 8, 15; *Gal*., 4, 6)[6]; *un condrat* g. *A patra parte de un ban face un condrat* (NTB, *Mc*., 12, 42); „curtea carea iaste *pretor*" g. *ce să zice casă de leage* (NTB, *Mc*., 15, 16); *sichera* g. *Beutură de beţie* (NTB, *Lc*., 1, 15); *isop* g. *Trestie* (NTB, *I*., 19, 29); *preazviteri* g. *Preazviterii să zic popii, diaconii şi toţi ceia ce-s în cinul besearecii* (NTB, FA, 14, 23); *Preazviterul* g. *Bătrînul* (NTB, *3I*, 1); *Preazviter* g. *Cîrstnic au ţîrcovnic* (NTB, *2I*, 1); *teatron* g. *Ce să zice greceaşte teatron, ce e loc de luptă, în mijlocul oraşului, unde să strîngea oamenii, să vază lucruri de minune* (NTB, FA, 19, 29); *sicari* g. *Sicarii sînt lotri, tîlhari* (NTB, FA, 21, 38)[7]; *ariopag* g. *Ariopag iaste casa oraşului, unde să strîngea deregătorii* (NTB, FA, 17, 19); *urătoriu* g. *Carele e grăitor sau procatăr* (NTB, FA, 24, 1) (oratore; ῥήτορος); *malachii* g. *Ceia ce fac curvie, au cu mîna, au între coapse* (NTB, *1Cor*., 6, 9) (*molles*; μαλακοὶ); *chimvol* g. *Chimvol, canon sau harfă cu strune* (NTB, *1Cor*., 13, 1); „Cine nu va iubi pre domnul Iisus Hristos să fie blăstămat, *maranata*" g. *Lăpădat de la Dumnezău în veaci* (NTB, *1Cor*., 16, 22) (*Maran Atha*; μαρὰν ἀθά; secvenţa este în limba aramaică. Segmentată *marana tha* semnifică 'Domnul nostru, vino!', segmentată *maran atha* semnifică 'Domnul vine!'. Probabil că, pe fondul sensului întregului verset, glosatorul român a tradus greşit vreo glosă dintr-unul din textele consultate.); *sărăcin* g. *arap* (VS, oct., 9); *protictorii* g. *sprejinitorii* (VS, sept., 26); *petalon* g. *peteală* (VS, sept., 26); *figură* g. *chip* (VS, dec., 13); *apostat* g. *preastîpnic* (VS, oct., 31); „lăsînd *hereghiia* legii tătîne-său" g. *neamul* (VS, nov., 3) (< magh. *eredni*); *porfiră* g. *urşinic* (VS, oct., 23); *stratilat* g. *voievod* (VS, nov., 13); „Iară Zinon, acesta-i legiuitoriul zaconicul" (VS, sept., 27); „Şi, luîndu-ş *privitişuri* unul cătră alalt" g. *iertăciune* (VS, nov., 23); *peregrinăciunii* g. *călătoriii* (VS, dec., 4); *cinului* g. *şirului* (VS, dec., 13); „că-i era *faeşe* barba" g. *stuhosă* (VS, dec., 17); *eparh* g. *vizir* (VS, ian., 14); *hotră* g. *necurată* (VS, febr., 5); „Şi-ndată *oglăşuit* şi învăţat de dînsul, să botedză" g. *creştinat* (VS, febr., 26); *s-au oglăşuit* g. *creştinat* (VS, febr., 26); „deaca ştiu vina *holcăi* îmvăţă să-l lase neîngropat" g. *gîlceavei* (VS, mart., 15); „ceale cinci *canonice*" g. *canonice cumu-s călugăriţele ce li-i viaţa cu pravilă*" (VS, mart., 22); *gorniţă* g. *cerdac* (VS, mai, 10); „unde-i *ciont*, acolo să strîng vulturii" g. *trup, cadaver, stîrv, ciont* (VS, mai, 16); *sinagoghei* g. *A săborului* (NTB, *Mc*., 5, 22); *diiaconii* g. *Diacon să zice vistiiarnicul besearecei* (NTB, *Filip*., 1, 1) (explică sensul termenului în contextul vremii la care fusese scrisă epistola; diaconii erau servitorii supraveghetorilor, care se numeau *episcopi*); „Hinul, a patra parte unui pint sau 2 cupe" (PO, *Ex*., 29, 40)[8]; „Rodiia poama grană cu alt nume" (PO, 312); „nu fie ţie Iacov numele, ce Izdrail, că

---

marginale aparţin altor persoane decît traducătorilor sau unui colectiv mai lărgit decît cel al traducătoriulor, opţiunea finală rămîne motivată de aceleaşi nevoi de lămurire şi pusă în mişcare pe acelaşi traseu care include şi textul slavon. În acelaşi loc din EV.SIB., apare *Irod patru-puternic*, redînd sl. **четвъртовластникь**.

[5] Cum se observă, aici apare o confuzie. Gr. κορβᾶν reda o denumire pentru două realităţi din lumea ebraică: 'visteria templului', cea care interesează aici, şi 'dăruit'. Visteria templului se afla într-o sală, care se numea γαζοφυλάκιον, termen care mai însemna şi 'cutia milei', cea în care se adunau ofrandele aduse de credincioşi pentru întreţinerea templului şi alte astfel de nevoi (*Mc*., 12, 41-43; *Ioan*, 8, 20).

[6] Primul termen era ebraic şi avea sensul 'tată!'; termenul al doilea, aşadar, nu face altceva decît să îl traducă pe primul. Situaţia în care textul unei traduceri (începînd cu cea grecească) se încarcă cu termenul din ebraică, iar apoi îl traduce, nu este singulară (Vezi şi cazul „Ravvi, învăţătorule!"). Asemănător se prezintă lucrurile în cazul numelui apostolului care se îndoieşte, *Toma* (ebr. *t'âmā*) avînd sensul 'geamănul', ceea ce, în textul grecesc apare redat prin Δίδυμος, iar în CB se înregistrează: „**ѳома близнец**", explicat apoi: „căce-i fu doao deagete îmbinate" (CB, 424, 1-2). Dacă în unele texte, după numele ebraic (sau grecesc sau slavon) traducerea conţine precizări precum „ce se zice, cheamă, spune, numeşte, care se tălmăceşte", în altele avem a face cu o simplă alăturare de două nume aparţinînd la două limbi diferite, dar trimiţînd către acelaşi referent.

[7] Sicarii constituiau o facţiune extremă a naţionaliştilor iudei, denumirea fiind echivalentă cu 'răzvrătiţi care poartă pumnal pe sub haină'. Lat. *sica* 'pumnal', pe baza căruia s-a format cuvîntul, cu ajutorul suf. *-arius*, pare a fi, însă, de origine tracă, unde desemna un pumnal. În greacă şi, mai ales, în latină cuvîntul (probabil împrumutat de la traci) capătă o valoare peiorativă, de la 'purtător de pumnal' ajungîndu-se la 'ucigaş, criminal' (Este posibil ca al doilea nume al lui Iuda *Iscarioteanul* să fi fost un atribut care să fi făcut referire la faptul că acesta era zelot).

[8] Notă lipsită de corespondent în textul maghiar. Acest tip de abatere este caracteristic pentru mentalitatea celor din spaţiul transilvan - traducători şi revizori de texte de provenienţă occidentală. Nu rar se întîmplă ca glose din textul maghiar să nu fie redate în traducerea românească a aceluiaşi text, deşi acele nu erau dictate de nevoile exclusive ale cititorilor maghiari, după cum nu rar se întîmplă ca acolo unde textul maghiar nu prezintă glose, traducerea sa românească să le creeze. Tot astfel se întîmplă şi în text (deşi cu o amploare redusă, dar, comparativ cu ceea ce se înregistrează în traducerile din slavonă, fenomenul iarăşi este semnificativ), unde traducerea simplifică şi adaptează

BDD-B2-22 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 19:46:16 UTC)

spre Domnezeu ai învins" (*Gen*., 32, 28), g. „Israil, amu luptătoriu lu Domnezeu" (PO, *Gen*., 32, 28)[9]; „Iacov chiemă acel loc Pnuel, că pre Domnezeu faţă făţişi am văzut şi sufletul mieu se-au mîntuit" (PO, *Gen*., 32, 30) g. „Pnuel, amu faţa lu Domnezeu au cunoştinţa lui"[10]; „Hozenul, cu alt nume pieptari" (PO, 272), după ce apăruse deja în versetele anterioare, dar fără vreo explicaţie, internă sau marginală, către cititor; pentru „Pune iară în hozenul giudecăţiei învăţătura şi dereptatea" (PO, *Ex*., 28, 30) se explică: „Urimul şi tumimul"[11]; „veni o *vainǎ* sau ienă, hiară cumplită" g. *vaina, un fealiu de zmău în patru piciore, vînătoare* (VS, ian., 19); apoi: „veni o hiară ce să chiamă *vaena*" g. ваина (VS, mart., 5); „cincisprăzeace *stadii*" g. *Alergături* (NTB, *I*., 11, 18); „şasezeci de *stadii*" g. *Într-o stadie, sînt 25 de paşi* (NTB, *Lc*., 24, 13); „şase sute de *stadii*" g. *Stadii, 125 de paşi, 1600 de stadii fac 50 de mii de mile de pămînt nemţeşti* (NTB, *Ap*., 14, 20) (se observă că glosa face apel, în primul rînd, la un anumit cerc de cititori); *stadii* g. *pistreale* (VS, sept., 9) [termenul avea două sensuri: 'distanţă egală cu bătaia unui proiectil (săgeată, piatră)', de unde: 'loc special amenajat pentru întreceri (alergări)']; *dzeace stadii* g. *o mie de stînjeni* (VS, mart., 1).

Oarecum specială, dar nu diferită de această categorie, este situaţia formei *omul*, din PO, *Gen*., 2, 15, unde se notează marginal *Adam*, acesta din urmă fiind un cuvînt ebraic, cu sensul 'pămîntesc, din pămînt', apoi 'om' (ebr. *adāmāh* desemna 'solul'). Pe măsură ce prima carte a *Bibliei* avansează, primul om nu mai este numit în traduceri prin *om*, ci capătă numele *Adam*, altfel spus termenul ebraic este împrumutat de limbi, unde devine substantiv propriu.

4.6.2. Uneori limba română nu prea era de folos, referentul fiind mai degrabă necunoscut, motiv pentru care, mult mai mult decît în cazurile precedente, glosatorul face eforturi slab răsplătite: *theorie* g. *vedeanie*, *bogorecenie* (VS, ian., 30); *scoice* g. *hîrburi*, *scoice* (VS, dec., 13); *iconomahul* g. *iconoboreţul* (VS, dec., 26); *un chit* g. *Chitul iaste peaşte de mare* (VS, nov., 15); *delfin* g. *peaşte de mare* (VS, oct., 15); „cu farmeci şi cu *mîngănii*" g. *fapturi* (VS, ian., 21) (creaţia din glosă arată mai degrabă că *mînganie* nu era priceput decît că se crea pe seama cunoscutului, cu toate că astfel se apela competenţa cititorului); *practiceasca* g. *făpturalnica* (VS, febr., 12) (este vorba de înţelepciune); *diferenţie* g. *dessămănare* (VS, mart., 1); „mînca păstări de un fealiu de bob sălbatec ce-i dzîc слонечникъ строчистїи, că îmblă după sore" g. Lupinus sativus (VS, febr., 18); „că era *scriitoriu caligraf*" g. добро писецъ (VS, mart., 12); „liturghiia cea de post прежде свѣштена" g. Прежде сѡ̃тена (VS, mart., 12).

4.6.3. Tipul acesta poate fi întîlnit şi în cazul numelor proprii: „Teofan *poeticul*" g. *tvoreţul* (VS, ian., 27); *Augusta* g. *împărăteasa* (VS, febr., 26); „o călugăriţă Melanthiia, ce să tîlcuiaşte *Negreaea*" g. *neagră femeaie* (VS, dec., 24); „Ioan *Lecanomadul*, adecă мидѣникѡ валшебникѡл" g. *Cearopnicul* (VS, febr., 11); „Grigorie ce-i dzîc Dialog sau *Beseadovnic*" g. *Dialog* (VS, mart., 12); *Mamon* g. *Sirineaşte: Lăcomiia lumii*. (NTB, *Mt*., 6, 24) (în traducerile greacă şi latină cuvîntul apare, de regulă, glosat, în unele apărînd ca substantiv comun); *Betfaghiia* g. *Ce se zice Casa Izvorului* (NTB, *Mt*., 21, 1); *Decapolia* g. *Noi zicem 10 oraşe* (NTB., *Mt*., 4, 25)[12]; *Gheennei* g. *Matca focului* (NTB, *Mt*., 23, 15); *Iupiter* g. *Greceaşte Diapon* (NTB, FA, 14, 12); *Mercurie* g. *Ermiia* (NTB, FA, 14, 12) (este semnificativ pentru această traducere faptul că ambele nume apar în latină, abia glosele apelînd la limba greacă); *Ataliia* g. *Atalia iaste oraşul Pamfilii, lîngă mare, aproape de Lichineia* (NTB, FA, 14, 25); *Tessalonic* g. *Solun* (NTB, FA, 17, 1); *Dianei* g. *Greceaşte, Artemida, dumnezăoaia Asiei* (NTB, FA, 19, 24); *Liva* g. *Carele-i spre amiazăzi şi spre apus* (NTB, FA, 27, 12) (*africum*; λίβα); *Euroclidon* g. *Numele vîntului despre răsărit, cu vicol reapede* (NTB, FA, 27, 14) (*euroaquilo*; εὐροκύλων); *în Adria* g. *În Marea Adriei* (NTB, FA, 27, 27); „în *Herson*" g. *în Crîm, Chefea* (VS, sept., 16); *Herson* g. *Crîm* (VS, sept., 20); „în ţara *Senaar*" g. *la Vavilon* (VS, sept., 21); *Olimb* g. *un munte* (VS, oct., 9); *Iracliia Thrachiei* g. *Ţarigrad* (VS, nov., 30); *Patras* g. *Morea* (VS, nov., 30); *Xirolofon* g. *Dealul săc* (VS, dec., 15); *Dionis* g. *Bachus* (VS, ian., 16); *Herson* g. *Corsun*, *Crîm* (VS, mart., 7); *Etherie* g. *Aitherie* (VS, mart., 7); *Herson* g. *Crîm* (VS, mart., 7); *Apa Dniprului* g. *Niprul* (VS, mart., 7); *Afroditei* g. *Venerei* (VS, apr., 28); *Mars* g. *Aris* (VS, apr., 28); *Greţiia* g. *Ţara Grecească* (VS, mai, 1); *Hrisostom* g. *Zlatoust* (VS, nov., 13).

---

pliind textul la unele cerinţe ale cititorului şi ale limbii. De altfel, acest model de procedeu este preluat de către traducătorii transilvani de la traducătorii textelor pe care, acum, ei le traduc în română.

[9] *Israel* are sensul 'cel care luptă cu Dumnezeu', 'Dumnezeu luptă, învinge'.

[10] *Peniel* are sensul 'faţa lui Dumnezeu'.

[11] După unii comentatori este vorba despre două pietre preţioase (dintre cele douăsprezece încastrate pe zona pectorală a veşmîntului preoţesc conceput de Moise, hoşenul); sensul celor doi termeni ebraici este 'lumina', respectiv 'perfecţiunea, adevărul'.

[12] *Noi* desemnează, probabil, pe traducători şi nu pe români, în general. Se observă şi variaţia formulei, care putea fi şi: *ce se cheamă*, *ce se zice*, *adecă*.

BDD-B2-22 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 19:46:16 UTC)

4.6.4. Sugestive pentru concepţia glosatorului sînt situaţiile inverse: *prăvirişte* g. *teatrum* (VS, oct., 17); *cleşti* g. **ѡрѣмвола, оухѣроладѣ** (VS, oct., 30); „întră într-o *mănăstire* cu călugări mulţi" g. **полиандреи** (VS, febr., 10); *îngrecarea* g. **Зачатіа** (VS, dec., 9); *prăvirişte* g. *teatrum, meidan* (VS, ian., 29); *vină* g. *cauză* (VS, ian., 1); *Care lucru iaste al său* g. *proprium* (VS, ian., 17); „aveare *de stătut*" g. *depozitum* (VS, ian., 19); *muncitoriului* g. *tiranului* (VS, ian., 15); „Sevastian Duxul şi Victor *Voievodul*" g. *stratilatul* (VS, febr., 26) (curios apare faptul că pentru *dux*, care, ce-i drept, se mai înregistrează şi în alte texte vechi româneşti, nu se dă nimic); „*s-au spodobit* episcop" g. *hirotonit* (VS, nov., 10) (termenul din text este pe înţeles pentru cei oarecum familiarizaţi cu limbajul religios, el fiind abundent atestat în secolul al XVI-lea. În glosă apare termenul specializat. În felul acesta, cei care nu ştiau aveau posibilitatea de a învăţa, cei care cunoşteau primul termen căpătau acces la cel de-al doilea[13]; „Carele s-au aflat de faţă la întîiul săbor ce s-au făcut în Nichea, învăţînd *datul* credinţii ceii bune" g. *dogma* (VS, iun., 4); *rudeniei începătoriu* g. **Родоначалника** (VS, dec., 13); „scriitoriu de *iscălitură" g. notariu, şliahtici* (VS, dec., 18); „izbăvitoarei de *otravă*" g. *farmacolitriia* (VS, dec., 22); *prilej* g. *cavză* (VS, predosl.); „idolii de lemn ciopliţi şi de piatră şi vărsaţi de aramă şi de argint, cei *vărsaţi*, greceaşte **χωνεвта**, lătineaşte conflatile, cei *săpaţi*, greceaşte **глипта**, sculptilia, **изваана истѫ каннаа**. Cumir era *idol cu frîmseaţe femeiască*, xoanon *trebişte, împărătesc chip cioplit*, agalma *cumir femeiesc*, capişte *idol mîncăcios*, cum era Vil de mînca mult, caută-l la Daniil, **глав** 14" (VS, mai, 8).

4.6.5. Privind în ansamblu, la masa publicului, eterogenă ca instrucţie, se observă că, prin astfel de glose sînt atinse cel puţin două deziderate importante. În primul rînd, se încearcă depăşirea unor neajunsuri ale lexicului limbii române, lipsit de unii termeni. Ceea ce apare în glosă devine precizare şi/sau varianta pentru termenul din text. Acest paragraf se referă la termeni pe care pînă şi limbile greacă şi latină i-au împrumutat din ebraică sau la termeni pe care limbi precum latina, slavona, limbile moderne s-au văzut nevoite să-i împrumute din greacă, respectiv latină şi greacă. De multe ori, este vorba despre termeni care exprimă concepte la a căror profunzime şi complexitate o cultură şi o civilizaţie pot ajunge doar în urma unor stăruinţe, care nici măcar nu-i garantează acel acces. Prin intermediul traducerilor, cititorii ajung să cunoască într-un mod mai sigur, chiar dacă neorganic, astfel de concepte, într-un prim pas pe calea viitoarei ascensiuni cultural-spirituale şi mentale[14].

În al doilea rînd, prin menţionarea termenilor din limbile de cultură, traducătorul oferă garanţia şi proba de veracitate a traducerii sale, precum şi proba erudiţiei sale, iar cititorul capătă posibilitatea de a dobîndi sau de a-şi lămuri unele cunoştinţe.

4.7.1. Formule precum *ce să zice, să spune, să chiamă* etc. apar curent în vechile texte româneşti, unde se întîlnesc cel mai frecvent cu valoarea 'adică, cu alte cuvinte, înseamnă'. Uneori, ele aparţin traducătorului român, alteori sînt conţinute de textul de tradus şi se traduc împreună cu acesta. Formulele de mai sus introduc o categorie importantă de glose explicative, prin care cititorul capătă lămuriri şi se edifică. În „Toma, carele să chiamă «geamăn»" (NTB, *I.*, 11, 16) („Thomas, qui dicitur Didymus"; Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος); „Simon, ce să zice Pătru" (NTB, *Mt.*, 4, 18) („Simonem, qui vocatur Petrus"; Σίμωνα τὸν λεγόμενον Πέτρον) sau „Iară *Saul* (carele-i şi Pavel) g. *Pînă aici s-au chemat Saul, iară de icea încolea, Pavel* (NTB, FA, 13, 9) cititorul este ferit de posibile confuzii, lărgindu-i-se sfera de informaţii. În „Tavitha, carea, de veri tîlcui, să zice „capră sălbatecă" g. *Greceaşte, Dorcas* (NTB, FA, 9, 36) textul capătă complexitate, dar cititorul dobîndeşte astfel cunoaşterea unor trăsături morale aparţinînd personajului descris pe această cale. Nici aici, procedeul nu aparţine traducătorului român, pentru care segmentul respectiv face parte din text deoarece textul grecesc conţine, pentru cititorul grec, traducerea în greacă a numelui ebraic. Textul biblic s-a încărcat astfel cu o glosă explicativă, pe care o înglobează, şi care, ulterior, făcînd parte din

[13] În plus, acest tip de situaţie evidenţiază o trăsătură importantă a oricărei activităţi sociale, cum este şi limba: oricît ar dori să nu învețe, individul ajunge în situaţia de a acumula cunoştinţele socializate, o activitate socială impunîndu-se oricum; singurele opţiuni reale sînt integrarea sau excluderea prin izolarea totală.

[14] Atunci cînd, în esenţă, este vorba despre recuperarea, în cadrul unei culturi, a unui set de cunoştinţe, care numai acumulate şi puse laolaltă pot procura o înţelegere reală (corectă şi de nivel superior) a unui conţinut, pot apărea dificultăţi în a reda anumite conţinuturi, chiar aparent banale. Acesta este cazul în: *filosofilor* g. *Vălsvilor* (NTB, 117); *maghi* g. *Filosofii* (NTB, *Mt.*, 2, 7); *maghi* g. *Gîcitor* (NTB, 2, 16). Deşi, în mod constant, în lat. apare *magi*, iar în gr. μάγοι - firește, la cazurile corespunzătoare, după cum se observă, traducătorii încă mai căutau termenul adecvat, în principal datorită faptului că realitatea la care acesta trebuia să trimită, destul de complexă şi obscură totodată, avea nevoie de toate nuanţările deodată, fiind total necunoscută şi nefamiliară în spaţiul românesc. Cu alte cuvinte, traducătorul avea de adus la cunoştinţa cititorului o anumită realitate nuanţată, iar limba română trebuia să-şi găsească mijloacele pentru a o exprima, ceea ce, firește, implică şi lipsa unui termen convenţionalizat şi care, indiferent de mărimea sferei sale sau de mulţimea notelor de conţinut, ar fi fost utilizat pentru a reda o noţiune deja construită şi cunoscută.

BDD-B2-22 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 19:46:16 UTC)

textul sacru, trece în latină şi slavonă (Ταβειθά, ἣ διερμηνευομένη λέγεται Δορκάς; „Tabitha, quae interpretata dicitur Dorcas"[15]; Ѡдвиѡа, ѥже сказаема глетсѧ срьна). De asemenea, lămuritoare şi îmbogăţitoare pentru cititor sînt glosele care se referă la nume comune, precum în: „Cade-să de acmu să ştim (...) ce va să dzică săbor. Săbor dzice adunare" (VARL., 330, 9-11), sau: „Numele îngerului să înţeleage purtătoriu de veaste" (VARL, 330, 4-5) sau glosa marginală din *Predosloviia* ***Evanghelii*** *lui svînt Mattei*: „Pre scurt, Evangheliia iaste învăţătura acelora lucruri ce-au învăţat şi au făcut Hristos". (NTB, 116), sau se explică valoarea contextuală a unui termen, rezultat al unei traduceri literale: „meargerea grăiaşte-se: viaţă cu frică şi cu cinste". După cum se observă, pentru ultimele patru situaţii, glosarea este mult mai necesară decît pentru precedentele. Chiar nefiind absolut indispensabile, glosele de aici oferă un plus de cunoaştere în general, apoi informaţii vitale pentru corecta înţelegere a contextelor în care cele două cuvinte apar, căci glosele conţin valoarea etimologică a respectivilor termeni şi se referă la nişte substantive comune, fundamentale în lexicul religios.

4.7.2. Există situaţii în care tîlcuirea este explicit menţionată şi se referă la contexte care, la un prim nivel, nu pun probleme de înţelegere. O astfel de glosă oferă o informaţie suplimentară care desăvîrşeşte înţelegerea segmentului sau obligă cititorul să zăbovească asupra segmentului, atrăgîndu-i în felul acesta atenţia asupra faptului că respectivul segment de text cere un alt nivel de lectură: „Şi adusără *asina* şi mînzul şi pusără desupra lor veşmintele sale, şi-l pusără spre iale" g. *Tîlc: Hristos n-au şezut pre amîndoao, numai pre mînzu, cum arată ceialalţi evanghelisti; că face pomeană Sfînta Evanghelie de amîndoao, iară într-un loc au fost* (NTB, *Mt*., 21, 7); „nu numai cu pîine va trăi omul, ce cu tot cuvîntul carele iase den *gura* lui Dumnedzeu" g. *Ce să zice: Săva cu ce voiaşte Dumnedzeu să-l hrănească* (NTB, *Mt*., 4, 4); „Cine înţelepţeaşte zilei, lui Dumnezău *înţelepţeaşte*" g. *Aici zice: Au a mînca, au a nu mînca, să facă pre cinstea lui Dumnezeu, ştiind cu adevăr că-i place, au că nu-i place lui Dumnezeu* (NTB, *Romani*, 14, 6); „Au nu avem puteare pre o *sor* muiare a o purta" g. *Muerii îi zice sor, nu pentru frăţia, ce pentru cinste muerească* (NTB, *1Cor*., 9, 5); „Să ară zice cineva tătîni-său sau mîni-sa *corvan* (*ce iaste daru*) au cu ce te-ai agiutorat de la mine" g. *Ce să zice, cîtă jărtvă duci. Ei zicea că foloseaşte şi părinţilor; iară pre ei, numai în daru-i hrănescu* (NTB, *Mc*., 7, 11) („Corban quod est donum"; κορβᾶν, ὅ ἐστιν δῶρον). Oarecum aparte este cazul de sub *Mt*., 8, 3 (NTB), unde este vorba despre un *bubos* (*Mt*., 8, 2) care îi ceruse lui Isus să-l curăţească. În text apare: *gubăviia* g. *Acest feal de bube era de eşiia denlontrul omului şi nu să putea curăţi*. Glosa nu constituie o simplă descriere ori explicare a unei boli, acest aspect fiind depăşit, cu atît mai mult cu cît termenul era larg cunoscut încă din secolul precedent. Explicaţia are rolul de a feri cititorul de înţelegerea întîmplării în mod simplist: s-a petrecut o minune şi nu o banală vindecare! Uneori, precizarea din glosă dezambiguizează, precum în: „Şi toţi aceaiaşi beutură sufletească beură, că bea den cea piiatră sufletească, carea *mergea* după ei, iară piatra aceaia era Hristos" g. *Nu mergea piatra, ce apa ce cursease, după ei, den piatră* (NTB, *1Cor*., 10, 4); act care poate fi dus la extrem, precum în „Iară nemerind în locul a doao *mări*" g. *Unde să împreuna 2 mări* (NTB, FA, 27, 41), unde un simplu proces mental ar fi eliminat varianta absurdă (două mări suprapuse). Astfel de glose pot oferi, totodată, informaţii pe care numai un bun cunoscător al textului sau al comentariilor textului le are. Necesitatea acestora priveşte pe oricine vrea să parcurgă respectivul segment în deplină cunoştinţă de cauză, pe mai multe niveluri şi formîndu-şi o imagine lipsită de puncte obscure: „Noe *al optul*" g. *Fost-au 8 înşi în corabie; al optul, Noe* (NTB, *2P*, 2, 5); „după patru *sute* şi cincizeci de ani" g. *450 de ani au fost în Eghipet şi în pustie* (NTB, FA, 13, 20); „*patruzeci* de ai" g. *Aceşti să numără cu ai lui Samuil* (NTB, FA, 13, 21).

[15] Faptul că textul latin nu procedează precum cel grecesc şi nu traduce substantivul Tabitha, ci dă termenul întîlnit în versiunea grecească este semnificativ pentru a arăta măsura în care textul sacralizat înglobează glosa transmiţîndu-i astfel întreaga sa sacralitate; este de menţionat că traducerile româneşti din secolul al XVI-lea vor proceda precum textul grecesc şi cel slavon, redînd cuvîntul în română, respectiv slavonă.

BDD-B2-22 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 19:46:16 UTC)